

Farsça “ی/یا” Harfi Çeşitleri*Types of Persian Character “ی/یا”*

Arş. Gör. Dr., Pelin Seval ESEN

Atıf/©: Esen, Pelin Seval (2020). Farsça “ی/یا” Harfi Çeşitleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 1-16.

Citation/©: Esen, Pelin Seval (2020). Types of Persian Character “ی/یا”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 1-16.

Notlar/Notes**DOI:**

10.46790/erzisosbil.795647

Orcid:

0000-0002-5922-5613

Pelin Seval Esen

Tokat GOP Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü
pelins.c@hotmail.com

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-09-16

Kabul Tarihi-Accepted

2020-11-15

Sayfa-Pages

1-16

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.**Öz:**

Farsça dünya dilleri içerisinde en gelişmiş diller arasında yer almaktadır. Kökeni bakımından Hint-Avrupa dil ailesinin Asya koluna mensuptur; yapısı bakımından ise çekimli (bükünlü) diller grubundadır. Hem ön ekli hem son ekli hem de iç ekli bir dildir. Kelime türetimi bu ekler yardımıyla yapılır. Ekler kelime türetirken eklendiği kelimenin çeşitli kelime gruplarına dâhil olmasına, yeni anlamlar kazanmasına ve yapı bakımından değişmesine neden olmaktadır. “ی/یا” harfi de eklendiği sözcüğü farklı kelime türlerine dönüştürerek bu sözcüğe çeşitli anlamlar yükleyen buna bağlı olarak sözcüğün yapısıyla birlikte cümle içerisindeki görevinin değişmesine sebep olan Farsça son eklerden biridir. Çalışmada “ی/یا” harfinin çeşitleri, kullanım alanları, eklendiği sözcüğe hangi anlamlar yüklediği, bu sözcüğü hangi kelime türüne dönüştürdüğü Firdevsî, Attâr, Mevlânâ, Irâkî, Sa’dî, Evhâdî, Hâfız gibi Fars şairlerinin şiirlerinden örneklerle incelenmiştir. Söz konusu örneklerin sayfa numarasının yanında beyit numarası da verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: “ی/یا” harfi, son ek, bükünlü diller, Farsça

Abstract:

Persian is among the most advanced languages in the world languages. In terms of origin, it belongs to the Asian branch of the Indo-European language family. In terms of its structure, it is in the group of gravitational (twisted) languages. It is a prefixed, suffixed and internally attached language. Word derivation is done with the help of these addition. Suffixes cause the word added when it comes to word to be included in various word groups, gain new meanings and change in terms of structure. The character “ی / یا” is one of the Persian suffixes that transform the word it is added into different word types, which adds various meanings to this word, and thus changes its function in the sentence with the structure of the word. In the study, the types of the suffix/character of the suffix “ی/یا”, its usage areas, what meanings it adds to the word it is added to, and the word type it converts the word to which it was added are analyzed with examples from the poems of classical Persian poets such as Ferdowsi, Attar, Mevlana, Iraqî, Saadi, Evhadi, Hafez.

Keywords: The character “ی/یا”, suffix, twisted languages, Persian.

2. “ی/YÂ” HARFİ ÇEŞİTLERİ

2.1. پای نکره/Belirsizlik yâ’sı

Söylendiği zaman, kimden veya neyden bahsedildiği tam olarak anlaşılamayan, belirsiz bir kimseyi veya şeyi gösteren isimlere “اسم نکره/belirsiz isim” denir (Şifâî, 1363 hş.: 14-15; Erjeng, 1374 hş.: 17). Belirsizlik yâ’sı herhangi bir kelimenin sonuna gelerek bağlı bulunduğu kelimeyi belirsiz isim yapar (Dihhudâ, 1345 hş.: 15; Muîn 1363 hş.: 15). Kelimeye “bir, herhangi bir, ...dan biri, her bir ...” anlamı katar. Tekil isimlere (پسری) geldiği gibi çoğul isimlere (پسرانی) ayrıca sıfat tamlamalarında sıfat olan kelimeye (پسر خوبی) ve zarfa (زمانی، گاهی) gelebilir (Erjeng, 1374 hş.: 17; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 51). Belirsizlik yâ’sına ابهام یای/yâ-yi ibhâm da denir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 358).

حکیمی گفتش ای نادان چه کوشی

در این سودا بترس از لوم لایم

(Şîrâzî, 1390 hş.: 196/11)

Hekimlerden biri ona “ey cahil ne diye çabalarsın? Bu sevdada kınayanların kınamasından kork” dedi.

Belirsizlik yâ’sı olumlu cümlelerde bağlı bulunduğu kelimeye bir anlamı dışında “her, her bir” olumsuz cümlelerde ise “hiç, hiçbir” anlamı katabilir (Dihhudâ, 1345 hş.: 18; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 50-51):

چنان بد که در گلشن زرنگار

همی خورد روزی می خوشگوار

(Firdevsî, 1388 hş.: 129/32)

Öyle ki altınlarla süslenmiş bir gül bahçesinde her gün lezzetli şarap içerdi.

دنیا نیرزد آنکه پریشان کنی دلی

زنهار بد مکن که نکردست عاقلی

(Şîrâzî, 1390 hş.: 954/11)

Dünya bir gönlü perişan etmene değmez; hiçbir akıllının yapmayacağı kötülüğü aman yapma.

Belirsizlik yâ’sı bulunan kelimenin başına هیچ هر، gibi belgisiz sıfatlar; یک ve یکی sayı sıfatları gelebilir (Şerîat, 1372 hş.: 222):

هر شبی عشقت جگر می سوزدم

همچو شمعی تا سحر می سوزدم

(Nîşâbûrî, 1392 hş.: 303/1)

Aşkın her gece ciğerimi yakar; sabaha dek bir mum gibi beni eritir.

شدم صد بار بر درگاه وصلش

ندادم بار یک باری دریغا

(İrâkî, 1377 hş.: 128/5)

Yüz binlerce kez ona kavuşmak için kapısına gittim, ne yazık ki bir kez olsun bana giriş izni vermedi.

یکی دختری داشت خاقان چو ماه
اگر ماه دارد دو زلف سیاه

(Firdevsî, 1388 hş.: 1272/18)

Eğer ayın iki siyah zülfü varsa, hakanın ay gibi bir kızı vardı.

Belirsizlik yâ'sı bağlı bulunduğu kelimeye bazen tazim (saygı gösterme, ululama) anlamı katar (Sâfî, 1309 hş.: 60; Dihhudâ, 1345 hş.: 4; Muîn 1363 hş.: 26; Karîb ve diğerleri, 1392 hş., 305; Şükûn, 1984: 2019):

حکمت این بود که مثل تو مسیحا نفسی
دهدم صحت جاوید به اعجاز علاج

(Kâşânî, 1381 hş.: 350/21)

Hikmet senin gibi bir Mesih nefeslinin ilaç mucizesiyle bana kalıcı sıhhat vermesidir.

Bazen tahkir (küçültme) anlamı katar (Dihhudâ, 1345 hş.: 10; Muîn 1363 hş.: 27; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; Şükûn, 1984: 2019):

جان فروشی به یکی مشتى خاک
این چه بیع است بدین ارزانی

(Muhammed, 1389 hş.: II, 1263/20)

Bir avuç toprak karşılığında can satarsın; bu nasıl bir satıştır, böyle ucuz.

Bazen tehvil (korkutma) anlamı katar; bağlı olduğu kelimeye “korkunç” ifadesi eklenebilir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 361):

می‌گوید بید سرفشانان
رستیم ز دست اژدهایی

(Muhammed, 1389 hş.: I, 806/9)

Başını sallayan söğütler “korkunç bir ejderhanın elinden kurtulduk” diyor.

Bazen miktar belirtir (Erjeng, 1374 hş.: 17; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; Şükûn, 1984: 2019):

اندرین شهر دلم بستم گندم گونیست
ورنه صد شهر چنین را به جوی نفروشم

(Merâgî, 1362 hş.: 286/11)

Bu şehirde gönlüm bir buğday tenliye tutulmuş; yoksa böyle yüz şehri bir arpaya satmam.

Bazen de bağlı olduğu kelimeye acıma, şefkat anlamı katar (İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 51):

چو بینی یتیمی سرافکنده پیش
مده بوسه بر روی فرزند خویش

(Şîrâzî, 1390 hş.: 286/6)

Eğer başı öne eğik zavallı bir yetim görürsen yanındaki evladını öpme.

Fiilin manasını pekiştirmek, çeşidini ya da fiilin kaç kere işlendiğini göstermek üzere fiille aynı kökten gelen mastara “مفعول مطلق/mef’ûlü mutlak” denir (Dihhudâ, 1345 hş.: 858). Mef’ûlü mutlak cümlede asıl fiilin ardından asıl fiil ile aynı kökten gelen mastara belirsizlik yâ’sı eklenmesiyle oluşur (Dihhudâ 1345 hş.: 858; Muîn 1363 hş.: 29; Şerîat, 1372 hş.: 222; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 51).

بلرزیدی زمین لرزیدنی سخت
که کوه اندر فتادی زو به گردن

(Dâmegânî 1370 hş.: 87/4)

Yeryüzü dağın tepesini aşağı düşürecek kadar şiddetli bir sallantıyla sallanıyordu.

2.2. Birlik yâ’sı/بیای وحدت/بیای تنکیر

Kelimenin sonuna eklenerek kelimeye birlik anlamı veren yâ harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 19); belirsizlik yâ’sıyla birlik anlamı ifade etmesi itibarıyla benzer özellikler gösterse de aralarında hem kullanım hem de mana bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Belirsizlik yâ’sı hem tekil hem çoğul isimlere gelebilirken birlik yâ’sı sadece tekil isimlerle kullanılır.

“Ben bir kitap aldım, o da iki kitap” örneğinde görüldüğü üzere در این کتابی ده تومن است; “در این کتابی ده تومن است” örneğinde ise “کتابی” kelimesinde bulunan belirsizlik yâ’sı birlik anlamı yanında belirsizlik ifade etmekte “herhangi bir kitap, kitaplardan biri” karşılığını vermektedir.

هر سحر صد ناله و زاری کنم پیش صبا
تا ز من پیغامی آرد بر سر کوی شما

(Irâkî, 1377 hş.: 145/1)

Her seher vakti ağlayıp inlerim seher yelinin karşısında, benden bir haber getirir diye sizin sokağınızın başına.

Birlik yâ’sı azlık bildirir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 359):

اصنام اگر به روی تو مانده اند نیست
فرقی میان مذهب اسلام و بت پرست

(Sâvecî, 1389 hş.: 275/6)

Putlar[ın yüzü] senin yüzüne benziyorsa İslam’la putperestlik arasında çok bir fark yoktur.

Birlik yâ’sı çokluk bildirir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 359):

گزین کرد هشتاد تن نوذری
همه گرزدار و همه لشکری

(Firdevsî, 1388 hş.: 308/17)

Nevzer’in soyundan seksen nefer seçti; hepsi gürz kullanmakta, her biri bir ordu.

Birlik yâ’sı garabet bildirir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 360):

ببین در آینه جام نقش بندی غیب

که کس به یاد ندارد چنین عجب زمانی

(Şîrâzî, 1372 hş.: 1051/6)

Gaybın nakşettiklerini kadehin aynasında gör; çünkü kimse hatırlamıyor böyle acayip bir anı.

2.3. پای نسبت /Nispet yâ'sı

Nispet yâ'sı kelimenin sonuna eklenen bir yâ harfidir.ⁱⁱⁱ Bu yâ harfine حرف نسبت /harf-i nisbet de denir. Sonunda nispet yâ'sı bulunan kelimelere “اسم منسوب/ism-i mensûb” denir (Dihhudâ, 1345 hş.: 5). Bu şekilde elde edilen kelimeler قرشی/Kureyş kabilesinden, هنری/sanatsal, صبحی/sabah vakti, ارغوانی/erguvan rengi ... gibi bir yere, bir aileye, bir mesleğe, bir din ve mezhebe veya herhangi bir şeye aidiyeti belirtmek için kullanılır. Kelimeye درویشی/derviş gibi, آتشی/ateş gibi benzerlik anlamı katar.^{iv} Daha çok özel isimlere gelir. Çoğul isimlerle kullanılmaz (Dihhudâ, 1345 hş.: 8; Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 114-116; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 52). İsimlere eklenildiğinde eklendiği kelimeyi genel olarak sıfat yapar ve bu kelime “صفت نسبی/aitlik sıfatı” olarak adlandırılır (Şahinoğlu, 1997: 102, 390; Sâfi, 1309 hş.: 31).

Bununla birlikte جنگی/savaşçı, اعتصابی/grevci, انقلابی/devrimci kelimesinde olduğu gibi “ی” harfi vardır (Francis, 1852: 1409; Bağdemir, 2002: 67). “ی” harfi aitlik bildirdiğinde “پای نسبت/yâ-yi nisbet”; işi yapanı bildirdiğinde “پای فاعل/yâ-yi fâ'il” olarak adlandırılır. Ayrıca اشغالی/işgal edilmiş gibi isimlere eklenen ve bazı fiillerin nesnelere gösteren “ی” harfine “پای مفعول/yâ-yi mef'ul” denilmektedir (Francis, 1852: 1409; Bağdemir, 2002: 68). Yâ-yi fâ'il ve yâ-yi mef'ul eklendiği kelimeyi sıfat yapar.

بهم یار گشتند مردان کشور
خراسانی و گیلی و اصفهانی

(Bahâr, 1387 hş.: 559/4)

Ülke halkı birbiriyle dost oldu; Horasanlısı, Gilanlısı ve İsfهانlısı.

ولی بی پیر تو آنی مرو در ره که این غلان
بگردانند از راحت به تخیلات نفسانی

(İrâkî, 1377 hş.: 28/5)

Ancak pirin olmadan bir an olsun bu yolda gitme; bu gulyabaniler nefsanî hayallerle seni yoldan çıkarır.

عشق من با خط مشکین تو امروزی نیست
دیرگاه است کز این جام هلالی مستم

(Şîrâzî, 1372 hş.: 724/2)

Senin misk kokulu hattına aşkım bugünlük değildir; uzun zamandır bu hilale benzer kadehten sarhoşum.

2.4. پای لیاقت /Liyâkat yâ'sı

Nispet yâ'sının bir türü olarak da bilinen bu “ی” (Karîb ve diğerleri, 1392 hş., 302) دیدنی/görülecek, سوختنی/yanası, شنیدنی/duyulacak, خواندنی/okunacak gibi genellikle mastarların sonuna gelir ve niteliklerin, özelliklerin bir şeye, bir kimseye uygun olduğunu, yaraştığını, layık olduğunu bildirir. Ait olduğu kelimeyi sıfat yapar ve bu sığfata “صفت لیاقت/aitlik sıfatı” denir (Rehber, 1380 hş.: 114; Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 116; Yıldırım, 2015: 74). Liyâkat yâ'sına “یای/yâ-yi meâl” de denir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 362).

از تو چیزى دیده‌ام ناگفتنى

وین همه محنت پی آن می کشم

(Irâkî, 1377 hş.: 324/3)

Senden **söylenemez** bir şey görmüşüm, bütün bu sıkıntıyı onun için çekiyorum.

2.5. Hitap yâ'sı/یای خطاب

II. tekil şahısta çekimlenmiş fiillerin sonuna gelen ve “هستن”ek fiilinin “-sin/هستی” muzârî II. tekil şahsının kısaltılmış halinde kullanılan “ی” harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 3; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 240; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 53; Şükûn, 1984: 2019). Cümlede bağılı olduğu kelime yüklem (fiil/ek fiil) görevi üstlenir.

فی الجملة چه گویم و چه جویم

جمله تویی و دگر بهانه

(Nîşâbûrî, 1392 hş.: 437/9)

Artık ne diyeyim, ne arayayım; hepsi **sensin**, geri kalan bahane.

گرچه عیدست مرگ ما بر تو

چون بمیریم قدر ما دانی

(Merâgî, 1362 hş.: 389/6)

Her ne kadar ölümümüz senin için bayram olsa da öldüğümüzde kıymetimizi **bilirsin**.

2.6. Mastariyet yâ'sı/یای مصدری

مردی/insanlık, زنی/kadınlık gibi isim; شادی/mutluluk, بدی/kötülük gibi sıfatların nadiren de حاصل مصدر/ism-fiil yapan “ی” harfidir (Rehber, 1380 hş.: 62; Murâdî, 1387 hş.: 103; Enverî ve Givî, 1392 hş.: 113; Sâfî, 1309 hş.: 60). Mastariyet yâ'sına “یای/yâ-yi vasfiyyet” de denir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 348).

دریغا که بگذشت عهد جوانی

درآمد ز در پیری و ناتوانی

(Bahâr, 1387 hş.: 558/7)

Ne yazık ki **gençlik** dönemi geçti; **yaşlılık** ve **güçsüzlük** kapıdan içeri girdi.

2.7. İşaret yâ'sı/یای اشارت

Özel isimler, belirli isimler; şahıs, işaret, belgisiz, pekiştirme zamirleri ve sayılar dışındaki kelimelerin sonuna gelen, belirleme görevli işaret zamiri gibi gösterme ve belirleme özelliği taşıyan “ی” harfidir.

İşaret yâ’sı, yan cümlelerin temel cümlede hangi ögeye bağlı olduğunu veya hangi ögeyi açıkladığını göstermek üzere kelimeye eklenir (Erjeng, 1374 hş.: 157; Kâmyâr, 1392 hş.: 117). İşaret yâ’sı daima bir ilgi cümlecğinde bulunduğundan buna *پای/یâ-ی mevsûl*” de denir (Ateş, 1962: 57).

سر گشتهام چو گوی، ز روزی که زادهام
سر گشته دیده‌اید که او را نه سر نه پاست

(İ’tisâmî, 1386 hş.: 197/1)

Doğduğum günden beri top gibi avareyim, başı ve ayağı olmayan bir perişan görmüşünüz.

2.8. یای قید ساز/Zarf yapan yâ

رفتگی دو نان بگیر (gizli-gizlice) gibi sıfatlara, پنهانی/پنهان (akşamleyin) gibi isimlere, عصری/عصر (Giderken iki tane ekme al) gibi daha çok konuşma dilinde mastarlarla kullanılarak bağlı bulunduğu kelimeyi zarf yapan “ی” harfidir, bu “ی” bazen تند/تندی (hızlı) gibi zarf olan bir kelimeye eklenerek zarfın anlamını pekiştirmek için gelir, bu harfe *پای/یâ-ی tek’îd-i kayd*” denir (Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 116-117; Enverî ve Givî, 1392 hş.: 113; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 55).

بیار می که چو حافظ هزارم استظهار
به گریه سحری و نیاز نیم شبیست

(Şîrâzî, 1372 hş.: 177/8)

Şarap getir; çünkü Hâfız gibi binlerce kez, seher vakti ağlayışa, gece yarısı duaya güvenirim.

2.9. یای استمراری/Süreklilik yâ’sı

Klasik metinlerde fiillerin ماضی استمراری (mazî-yi istimrârî)/şimdiki ve geniş zamanın hikâyesi çekimlerinde, fiile süreklilik bildirmek üzere kullanılan söz konusu fiilin başında yer alan می veya همی edatı yerine kullanılan “ی” harfidir. Bu “ی” sadece mazî-yi istimrârî zamanında I. tekil (آمدی), III. tekil (آمدی) ve III. çoğul (آمدندی) çekiminde gelir; fiilin başında hem می veya همی edatı varken fiilin sonuna da eklenebilir (Dihhudâ, 1345 hş.: 10; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 244).

بجستی هر زمان زان میغ برقی
که کردی گیتی تاریک روشن

(Dâmegânî, 1370 hş.: 86/22)

Her an o buluttan karanlık dünyayı aydınlatan bir şimşek çakar.

2.10. یای تعجب/Taaccüp/Şaşırma yâ’sı

Umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgu karşısında şaşkın duruma gelmeye, hayret etmeye, şaşırma “taaccüp” adı verilir (Türk Dil Kurumu, 2011: 2235). Taaccüp yâ’sı şaşırma anlamı ifade eden ünlem cümlelerinde, daha çok بُلْعَجِب، چه، اى عجب، عجب، ای عجب، چه، بُلْعَجِب gibi şaşırma zarfından sonra gelen kelimedeyi yer alan “ی” harfidir (İbnürresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 54).

چه پیکری که ز پاکی جو گوهر نابی
زهی سعادت آن خفته کش تو هم خوابی

(Merâgî, 1362 hş.: 361/14)

Nasil bir beden! Arılıktan saf bir inci gibi; o seninle birlikte uyuyana ne mutlu!

2.11. یای تمنی/Temenni yâ’sı

Klasik metinlerde daha çok کاش، کاشکی، ای کاش، کاج gibi eylemin anlamına dilek ve istek katan kelimeler ile kurulu (Rehber, 1380 hş.: 260); temenni, dilek, istek bildiren cümlelerde fiillerin sonuna eklenen “ی” harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 11; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 241; Şefî’î, 1377 hş.: 249). Bu “ی” harfi “یای تعلیق/yâ-yi ta’lîk” şeklinde de tabir olunur (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 361).

کوی جانان از رقیبان پاک بودی کاشکی
این گلستان بی‌خس و خاشاک بودی کاشکی

(İsfahânî, 1362 hş.: 64/8)

Sevgilinin sokağı rakiplerden uzak olsaydı keşke; bu gül bahçesinde çerçöp olmasaydı keşke.

Bazen bahsi geçen bu temenni edatları cümlede bulunmaz; ancak söz konusu fiilin sonuna eklenen “ی” temenni bildirir (Dihhudâ, 1345 hş.: 12).

چشم بسته عالمی می دیدمی
ورد و ریحان بی کفی می چیدمی

(Muhammed, 2007: 126/9)

Bir âlemi kapalı gözle izleseydım, gülü ve reyhanı el değmeden derseydim.

Bu “ی” harfi istek, dilek, temenni anlamı içermesi bakımından dua cümlelerinde yüklemi dua kipi ile veya istek kipinin III. tekil çekimiyle çekimlenmiş fiillere de eklenir.

یارب بدهی او را در دولت و در نعمت
عمری به جهاندارى عزى به جهانخوارى

(Dâmegânî 1370 hş.: 114/16)

Ya Rabbi, devlette ona bir ömür saltanat, bağışta da dünya nimetleriyle bir izzet ver.

2.12. یای شرطی/Şart yâ’sı

Klasik metinlerde چون، چون، گر، وگر، ار، ور، وگر، گر، چون، چو gibi edatlarla kurulu, bir yargının ya da eylemin gerçekleşebilmesi için öne sürülen bir şartın olduğu cümlelerde fiilin sonuna gelen “ی” harfidir. Bu “ی” harfine جزاء شرط و یای شرط/yâ-yi şart veya cezâ’ da denilmektedir (Dihhudâ, 1345

hş.: 13; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 240; Karîb ve diğeri, 1392 hş., 305; Hânlerî, 1392 hş.: 265).

چه خوش بودی دریغا روزگارم
اگر در من نگه کردی نگارم

(Irâkî, 1377 hş.: 114/3)

Ah! Ne güzel olurdu günlerim; sevgilim bana baksaydı eğer.

Şart yâ'sı و گوئیا و پنداری و گویی، چو، گویی، چو، gibi kelimelerle kurulu; şüphe, kuşku, benzerlik ifade eden cümlelerin fiillerine de eklenmektedir. Bu “ی” harfine تریدید یای/şüphe yâ'sı denilmektedir (Dihhudâ, 1345 hş.: 14; Şefî'î, 1377 hş.: 250; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 241).

شبان خوابم نمی‌گیرد نه روز آرام و آسایش
ز چشم مست می‌گوش که پنداری به خوابستی

(Şîrâzî, 1390 hş.: 753/14)

Geceleri uyku tutmaz, gündüzleri de huzurum yok; kırmızı mahmur gözün uykulu olduğunu sanırsın.

2.13. Rüya anlatımında kullanılan yâ/یای نقل رویا

Klasik metinlerde, rüya anlatımında mevzu edilen fiilin sonuna eklenen “ی” harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 12; Şefî'î, 1377 hş.: 250; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 242).

دیدم به خواب دوش که ماهی برآمدی
کز عکس روی او شب هجران سر آمدی

(Şîrâzî, 1372 hş.: 980/1)

Dün gece rüyamda gördüm bir ay doğuyordu, yüzünün yansımasından sona eriyordu hicran gecesi.

2.14. Tamlama/izafet yâ'sı/یای اضافت یا مکسور

İki ya da daha çok sözcüğün, birbirini değişik ilgilerle tamamladığı söz gruplarına tamlama denir (Efşâr 1380 hş.: 43). Tamlama esnasında son harfi uzun sesliler (ا، و) ile, daha çok modern metinlerde hâ-yi gayr-i melfuz ile biten tamlanan, tamlayana bağlanırken “ی” harfi ile bağlanır. Bu “ی” harfine تاملما یا مکسور یای/izafet yâ'sı denir (Enverî ve Givî, 1392 hş.: 133; Şahinoğlu, 1997: 90). Bu harf یای بطنی/yâ-yi batnî olarak da adlandırılmıştır (Bağdemir, 2002: 44).

خضر جان آب حیات از لب دلجوی تو یافت
موسی انوار تجلی همه از روی تو یافت

(Hucendî, 1372 hş.: 55/13)

*Can Hızır'ı hayat suyunu **senin gönül alan dudağında buldu**, Musâ tüm tecelli nurlarını **senin yüzünde buldu**.*

3. SONUÇ

Farsça kökeni bakımından Hint-Avrupa dil ailesinin Asya (Hint-İran) koluna mensuptur; yapısı bakımından ise çekimli (bükünlü) diller grubundan olup hem ön ekli hem son ekli hem de iç ekli bir dildir; dolayısıyla Farsça için hem çekimli ve hem de eklemeli bir dildir denilebilir.

Farsçada sözcük bükünlemelerine yalnızca eylemlerdeki geniş zaman ve emir kiplerinde rastlanmaktadır. Geniş zaman ve emir kipi dışındaki zaman çekimlemelerinin ve kelime türetiminin hepsi ekler yoluyla yapılmaktadır; kelime türetmeye yarayan bu ekler sözcüğün başına, ortasına ve sonuna getirilmektedir, bu ekler kelime türetirken eklendiği kelimenin çeşitli kelime gruplarına dâhil olmasına, yeni anlamlar kazanmasına ve yapı bakımından değişmesine neden olmaktadır.

“ى” harfi Farsçada birçok kullanımı olan eklerden biridir. “ى” eklendiği sözcüğü farklı kelime türlerine dönüştürür: isimden, sıfattan, mastardan zarf; sıfattan, zamirden isim-fiil; isim ve mastardan sıfat yapar. Bağlı olduğu kelimeye belirsizlik, birlik, süreklilik anlamı katar. İşaret zamiri gibi gösterme ve belirleme özelliği taşır. Şaşırma, hayret gibi duyguları ifade etmek için kullanılan ünlem cümlesinde ilgili zarftan sonraki kelimedeki kullanılır. Dilek, istek, dua şart cümlelerinde fiile eklenir. خداى پاي، جاي، موى، بوى gibi و ve ا ile biten bazı kelimelerin sonunda ve ميا، نيامد، gibi ilk harfi ‘ا’ olan fiillerin mazî-yi mutlak, emir gibi zamanlardaki olumsuz çekimlerinde zait/fazla harf sayılır. Tamlama esnasında son harfi uzun sesliler (ا، و) ile biten tamlananı, tamlayana bağlarken kullanılır. Konuşma dilinde eklendiği kelimeye “gibi” anlamı katar.

“ى” harfinin çeşitlerinin, kullanım alanlarının, bağlı olduğu sözcüğe kattığı anlamın değerlendirilebilmesi, söz konusu kelimenin cümlenin anlamına göre biçimlendirilmesine, sınıflandırılmasına olanak sağlamakta; bunun bir sonucu olarak da daha doğru, daha açık bir çeviri yapılabilmesine katkıda bulunmaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ATEŞ, A. (1962). Farsça Grameri, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- BAĞDEMİR, A. (2002). "Osmanlıca Sözlüklerde Harfler İçin Kullanılan Terimler". Türk Dilleri Araştırmaları 12: 35-70, <http://www.turkdilleri.org/turkdilleri/sayilar/tda12/ABagdemirOsm.pdf>, (16.03.2020).
- DİHHUDÂ, A. E. (1345 hş.). "ى", Lugatnâme, 50: 1-23, Mu'essese-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran.
- DİHHUDÂ, A. E. (1330 hş.). "اسم منسوب", Lugatnâme, 6: 2584, Mu'essese-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran.
- DİHHUDÂ, A. E. (1345 hş.). "مفعول مطلق", Lugatnâme, 45: 858, Mu'essese-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran.
- EBU'L-KÂSİM-İ FİRDEVSÎ. (1388 hş.). Şâhnâme-yi Firdevsî, (Nşr.) Hamîdîyân, S., Neşr-i Katre, Tahran.
- EDİSKUN, H. (2005). Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EŞŞÂR, H. İ. (1380 hş.). Destûr-i Sâhtimân-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Danişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, Tahran.
- ENVERÎ, H. ve GİVÎ, H. A. (1392). Destûr-i Zebân-i Fârsî II, İntişârât-i Fâtîmâ, Tahran.
- ERJENG, G. R. (1374 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz, İntişârât-i Danişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, Tahran.
- EVHÂDÎ-Yİ MERÂĞÎ. (1362 hş.). Divân-i Kâmil-i Evhâdî-yi Merâğî. (Nşr.) Emîr Ahmed-i Eşrefî, İntişârât-i Pîşrov, Tahran.
- FERÎDÜDDİN ATTÂR-İ NÎŞÂBÛRÎ. (1392 hş.). Dîvân-i Attâr-i Nîşâbûrî, (Nşr.) Mehdî-yi Medâyini ve Mihrân-i Efşârî, Neşr-i Çeşme, Tahran.
- FERŞİDVERD, H. (1392 hş.). Destûr-i Mufessel-i İmrûz, İntişârât-i Sohen, Tahran.
- FRANCİS, J. "ى", Persian, Arabic and English Dictionary, London: W.H. Allen, 1852. <https://archive.org/details/dictionarypersia00johnuoft/page/1408/mode/2up>, (20 Mart 2020).
- HÂCÛ-Yİ KİRMÂNÎ. (1369 hş.). Dîvân-i Eş'ârî Hâcû-yi Kirmânî, (Nşr.) Ahmed Sehîlî Hânsârî, İntişârât-i Pâzeng, Tahran.
- HÂFİZ-İ ŞÎRÂZÎ. (1372 hş.). Şâh-i Nebât-i Hâfîz, (Nşr.) Hâlikî, M. R. B., İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- HÂNLERÎ, P. N. (1392 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Tûs, Tahran.
- HÂTİF-İ İSFAHÂNÎ. (1362 hş.). Divân-ı Hâtif-i İsfahânî, (Nşr.) Abbâsî, M., Çâphâne-yi Rustem-i Hânî, Tahran.
- HUMÂYÛNFERRUH, A. (1364 hş.). Destûr-i Câmi'-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i i'lmî, Tahran.
- İRÂKÎ, F. (1377 hş.) Kullîyât-i Şeyh Fahreddîn-i İbrâhîm-i Hemedânî, (Nşr.) Muhteşem, N., İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- İBNURRESÛL, S. M. R. ve HÛYGÂNÎ, M. R. (1393 hş.). "Envâi-yi "ya" der Zebân-i Fârsî-yi İmrûz", Funûn-i Edebî 2: 49-58, <http://ensani.ir/file/download/article/20150405135002-9554-49.pdf>, (10 Ocak 2020).
- KÂMYÂR, T. V. (1392 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Semt, Tahran.

- KARÎB, A., HUMÂYÎ, C., YÂSEMÎ, R., MELİKUŞŞUARÂ, B. ve FURÛZÂNFER, B. (1392 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî (Penc Ustâd), İntişârât-i Nâhîd, Tahran.
- KASRAVÎ, A. (1398 hş.). Zeban-i Pâk, Şirket-i Kitâb, Tahran.
- KEMÂL-İ HUCENDÎ. (1372 hş.). Dîvân-i Kemâl-i Hucendî, (Nşr.) Keremî, İntişârât-i Mâ, Tahran.
- MENÛÇİHR-İ DÂMEGÂNÎ. (1370 hş.). Divân-ı Menûçihri-i Dâmegânî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN MUHAMMED. (1389 hş.). Divân-ı Kebîr I-II (Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî). (Nşr.) Subhânî T.H., Encumen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, Tahran.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN MUHAMMED. (2007). Mesnevî-i Ma'nevî 1-2, (Haz.) Adnan Karaismailoğlu A. ve Örs D., Akçağ Yayınları, Ankara.
- MUHAMMED TAKÎ-Yİ BAHÂR. (1387 hş.). Dîvân-i Eş'âr-i Melikuş-Şuarâ-yi Bahâr, Mu'essese-yi İntişârât-i Nigâh, Tahran.
- MUHTEŞEM-İ KÂŞÂNÎ. (1381 hş.). Dîvân-i Muhteşem-i Kâşânî, (Nşr.) Bihdârvend, E., İntişârât-i Nigâh, Tahran.
- MUÎN, M. (1363 hş.). İsm-i Cins, Ma'rife ve Nekre, Mu'essese-yi İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran.
- MURÂDÎ, İ. (1387 hş.). "Berresî-yi Nakş-i Ma'nâyî Pesvend-i ya der Zebân-i Fârsî", Mecelle-yi Pijûhiş-i U'lûm-i İnsânî 24: 93-114, https://rjhll.basu.ac.ir/article_766_4c7e77b6fe7b308744862b0b8650d3e4.pdf, (10 Ocak 2020).
- PERVÎN-İ İ'TISÂMÎ. (1386 hş.). Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî, (Nşr.) Muhammed Tâkî-yi Bahâr (Melikuş-Şuarâ), Neşr-i Sâlis, Tahran.
- REHBER, H. H. (1380 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Mehtâb, Tahran.
- REHÎ-Yİ MUEYYİRÎ. (1379 hş.). Dîvân-i Kâmil-i Rehî-yi Mueyyirî, (Nşr.) Keyûmers-i Keyvân, İntişârât-ı Mecîd, Tahran.
- SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ. (1390 hş.). Kulliyât-i Sa'dî, (Nşr.) Nasır-i Ahmedzâde, Neşr-i Çekâvek, Tahran.
- SELMÂN-İ SÂVECÎ. (1389 hş.). Kulliyât-i Selmân-i Sâvecî. (Nşr.) Vefâyî, A., İntişârât-i Sohen, Tahran.
- ŞAHİNOĞLU, M. N. (1997). Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv), Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- ŞEFÎÎ, M. (1377 hş.). Şâhnâme ve Destûr, Mu'essese-yi İntişârât ve Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân, Tahran.
- ŞERÎAT, M. C. (1372 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Esâtîr, Tahran.
- ŞİFÂÎ, A. (1363 hş.). Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Novîn, Tahran.
- ŞÜKÛN, Z. (1984). "Ye", Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya, 3: 219, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- TANYILDIZ, A. ve ŞAHİN, O. (2018). "Kemâl Paşazâde'nin Farsçadaki Yâ Harfine Dair Bir Eseri: Yâiyye Risâlesi", Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature] 4: 336-370, file:///C:/Users/hp-w8/Downloads/Risale-i%20Yaiyye.pdf, (20 Mart 2020).
- TEVEKKULÎ, N. ve SÂHİBÎ, S. (1386 hş.). "Pesvend-i "yâ": Pîşîne ve Kârbordhâ-yi Ân (Yek Pijûhiş-i Terâzmânî)", Mecelle-yi Zebânşenâsî ve Gûyeshâ-yi Horâsân, Dânişgâh-i Firdevsî-yi Meşhed (İ'lmî ve Pijûhişî), 2: 105-120, <https://jlkd.um.ac.ir/index.php/lj/article/view/15907>, (10 Ocak 2020).

TÜRK DİL KURUMU. (2011). “Taaccüp”, Türkçe Sözlük, (Haz.) Şükrü Halûk Akalın v.dğr.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

UZUN, T. (2012). Arapça Sarf Bilgileri, Kitap Dünyası Yayınları, Konya.

ÜSKÜDARLI SÂFÎ. (1309 hş.). Nevbâve-yi Kavâid-i Fârsî, Kasbar Matbaası, İstanbul, <https://archive.org/details/NevbaveIKavaidIFarsi/mode/2up>, (20 Mart 2020).

VAHŞÎ-Yİ BÂFKÎ. (1394 hş.). Kulliyât-i Dîvân-i Vahşî-yi Bâfkî, (Nşr.) Muceddem M. H. ve Tahrânî K. N., İntişârât-i Zevvâr, Tahran.

YILDIRIM, N. Farsça Dilbilgisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

ZEMÂNÎ, K. (1382 hş.). Şerh-i Câmi-i Mesnevî-yi Ma'nevî VII, İntişârât-i İttilâât, Tahran.

EXTENDED SUMMARY

Attachments are grammar items that don't have meaning and are not used alone, but are meant to derive words from words or to add meaning to words about status, interest, quantity, mode, time and person. The suffixes that derive word in Persian are brought to the beginning, middle and end of the word. The suffix “ی/ya” is one of the suffixes that have many uses in Persian. “ی/ya” convert the word to different word types: envelope from noun, adjective, infinitive; noun-verb from adjective, pronoun; adjectives from noun and infinitive.

Types of suffix “ی/ya”: Ya of uncertainty, the word of uncertainty comes to the end of any word and makes the word it is linked to an indefinite name. Ya of union, ya is the character which gives the word unity by adding it to the end of the word, ya of relation is the character which added to the end of the word. Ya of belonging usually comes to the end of the infinitives and reports that the qualities and features are suitable for something, for anyone, that they are created, worthy. Ya of the added to verbs, comes to the end of the verbs conjugated in the II. singular and it assumes the task of word verbs (verb/additional verb) in the sentence. Ya of the return to the infinitive which makes the word that comes to the end of the adjective pronouns noun-verb. Ya of indicator, coming to the end of the words other than special nouns, specific nouns, personal pronouns, sign pronouns, undocumented pronouns, reinforcement pronouns, and numbers which has the property of showing and determining like a sign pronoun with the determination task. Ya of the return to adverb is the character that makes an adverb with the nouns, adjectives and infinitives. Ya of continuity is character that used in the classical texts for the current and wide time of verbs, to replace the preposition می or همی. Ya is the character that is located in the word after the surprise adverb. Ya is added to the end of the verbs in the sentences that express wishes Ya is the character that comes to the end of the verb in sentences with a preposition for the realization of a judgment or action. Lastly it is the character added to the end of the verb in the narrative of the dream in classical texts.

Finally to be able to evaluate the meaning of the types, areas of use and the meaning of the character “ی/ya”, formatting the word in question according to the meaning of the sentence, allows it to be classified; as a result it is more accurate, contributes to a clearer translation.

SONNOTLAR

ⁱ يای مجهوله ve يای معروفه arasındaki telaffuz farkı eski Farsçada olup günümüz Farsçasında böyle bir ayırım söz konusu değildir.

ⁱⁱ Sifata eklenen bu yâ harfi belirsizlik dışında tavsif için sıfatı mevsufa bağlamak üzere kullanılmaktadır; bu yâ'ya صفت يای/sıfat yâ'sı denilmektedir.

ⁱⁱⁱ Sonu ا, ی ve غیرملفوظر (okunmayan he) ile biten kelimelere nispet yâ'sı eklendiğinde bu harfler و harfine dönüşür: دهلی/دهلوی گنجه/گنجوی: دنیا/دنیوی، دهلی/دهلوی گنجه/گنجوی. Yine nispet yâ'sı غیرملفوظ ile biten kelimeye eklendiğinde bu harf bazen kaf-ı Farsî (گ) 'ye döner: خانه/خانگی; bazen de atılır: بنگاله/بنگالی. Nispet yâ'sı üçüncü harfi "ی" olan kelimelere eklendiğinde bu "ی" harfi atılır: قریش/قرشی. Bazı kelimelere nispet yâ'sından önce "ز" harfi eklenir: مرو/مروزی، ری/رازی. Ayrıca Arapça isim asıllı kelimeleri aitlik bildiren isme dönüştürmek üzere kelimenin sonuna şeddeli yâ getirilir: مصر/مصری، ارض/ارضی.

^{iv} Benzerlik ifade eden bu yâ harfine ayrıca يای مشابه/benzerlik yâ'sı denilmektedir.